

УДК 81'373.43 : 81'1

Медведь М.М.
(Ужгород, Україна)

ПРО СТАТУС НОВОГО СЛОВА В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЧНІЙ ТЕОРІЇ

У статті досліджується статус неологізмів у лінгвістичній теорії та інтенсивність вивчення новотворів періоду з 90-х років ХХ століття до початку ХХІ століття.

Ключові слова: неологія, неологізм, нові слова, словотворення, сучасна лінгвістична теорія.

В статье исследуется статус неологизмов в лингвистической теории, а также интенсивность изучения их происхождения периода 90-х годов ХХ начала ХХІ столетий.

Ключевые слова: неология, неологизм, новые слова, словообразование, современная теория лингвистики.

The article deals with the status of neologisms in linguistic theory and the intensity of their study from the 90-years of the ХХ century to the beginning of the ХХІ century.

Key words: neology, neologism, new words, word formation, modern linguistic theory.

Поява нових слів і нових значень – природна властивість усіх живих мов, що відображають зміни в різноманітному світі речей і явищ. Зміни, що відбуваються у всіх сферах життя і діяльності людей (на виробництві, в науці, культурі, суспільно-економічних відносинах), активно впливають на розвиток мови, адже її основна функція – засіб спілкування. Кількісне зростання і якісні зміни словникового складу мови тісно пов'язані з історією країни та її народом, творцем і носієм цієї мови.

© Медведь М.М., 2011

Науковці здавна досліджували, як твориться слово, в якому виникає потреба на певному етапі життя суспільства, техніку словотворення, прийоми творення, засоби, за допомогою яких здійснюється організація мовного матеріалу для творення нового слова.

Величезне поповнення нових слів і необхідність їх опису зумовили створення особливої галузі лексичної неології – науки про неологізми. Слово «neologie» з'явилося у Франції в 1758 році, та знайшло своє лінгвістичне значення в кінці XIX століття. Широке вивчення неологізмів розпочалось у 60-ті роки XX ст.

Великий внесок у формування сучасних уявлень про теорію неології зробили відомі лінгвісти І.О.Бодуен де Куртене, О.О.Потебня, М.М.Покровський, Л.В.Щерба, А.М.Селищев, В.І.Чернишов. Важливе значення для розвитку положень неології мало вчення зі сфери лексикології О.О.Потебні, засновника Харківської лінгвістичної школи, який вважав: «У створенні слова повинно повторюватися те, що проходить з нами на вищих ступенях розвитку: не на самоті, а в суспільстві ми привикаємо стежити за собою» [9: 73].

О.О.Потебня створив психолінгвістичну модель народження слова, речення і частини мови в процесі осягнення людським розумом нескінченно різноманітних явищ і процесів навколишнього світу [5: 147].

Одним із основних питань неології є питання факторів, що спричиняють утворення нових слів. За словами Ж.В.Пампури, можливо виділити екстра та інтралінгвальні (зовнішні та внутрішні) фактори неологізації. На його думку, словниковий склад безпосередньо пов'язаний із історією народу, відтворює історію поглядів і вірувань людей, їх світосприйняття, відображає в словах моральні оцінки, соціальні явища, особливості виробника, побуту і культури. Тобто поява нового слова може бути викликана як прямою необхідністю в новому позначенні, так і у внутрішньомовних стимулах. До екстралінгвальних умов розвитку мови належать, в першу чергу, суспільно-політичні фактори. Цей процес можна позначити формулою «нові явища – нові слова» [8: 34-40].

Для появи нових слів велике значення мають і внутрішньомовні процеси, які призводять до утворення стійких сполучень слів різних типів у результаті їх багаторазової реалізації в мові. Внутрішньомовні зміни також пов'язані з поповненням літературної мови словами, значеннями, словосполученнями в усній мові, спеціальних мовних діалектах та словах, у яких актуалізуються поняття, визначені певною сферою життя [Там само].

Головною ознакою нового слова, за твердженням більшості вчених, визначається так звана ознака об'єктивної новизни, яка припускає відсутність певної одиниці в лексичній системі мови, що дозволяє носіям мови сприймати її як неологізм. Новизна слова може бути визначена стосовно якогось певного часу. Це призвело до того, що в сучасній лінгвістичній літературі новими словами називають одиниці мови, що з'явилися в лексиці в кінці 90-х років XX ст. — початку XXI ст.

У сучасній лінгвістиці склалися три основні погляди на визначення неологізму і його природи:

1. Розуміння нового слова як стилістичної категорії, де головним критерієм є «відчуття новизни» при сприйнятті слова. Відповідно до цієї теорії, неологізми – це нові слова, або вирази, свіжість і незвичність яких відчувається носіями певної мови. Неологізм залишається новим (або несе «відчуття новизни») до тих пір, поки люди не перестають

використовувати його, не задумуючись, або навпаки, до тих пір, поки слово не вийде з моди і люди перестануть його вживати взагалі [2: 132].

2. Визначення неологізму як слова на позначення нової реалії, що виникла для такого позначення у зв'язку з розвитком науки, техніки і виробництва [14: 12]. Так, у словнику лінгвістичних термінів О.С. Ахманової неологізм визначається як «слово або зворот, утворене (що виникло для позначення нового, раніше невідомого предмета) або для вираження нового поняття» [1: 212].

«Советский энциклопедический словарь» (1985) пропонує таке тлумачення неологізму: «Неологізм (від нео... – новий; грецьке *logos* – слово).

1. Нові слова і вирази, утворені для вираження нових понять. До нових слів відносяться і запозичення.

2. Нові слова і вирази, незвичність яких яскраво відчувається носіями мови» [11: 876].(переклад наш, — М.Медведь).

Важлива характеристика слова як нового, не зафіксованого словниками [13: 375-380]. У цьому випадку до неологізмів будуть належати і випадково пропущені у словниках слова, і слова, що свідомо ігноруються авторами загальних словників із тих чи інших ознак, і екзотизми, які будуть зараховані до нових слів відповідно до першої точки зору за ознакою незвичності.

Так, незважаючи на різні точки зору у визначенні критеріїв неологізму, є єдиний для всіх параметрів – час. Від традиційно-канонічних слів неологізми відрізняються особливими зв'язками з часом, які фіксуються колективною свідомістю [3: 76].

Отже, новими словами лексикологи і лексикографи вважають одиниці, що виникли в мові пізніше певної часової межі [7: 122-126].

Зміни в лексиконі та граматичному ладі української мови, що сталися за останні 10-15 років, потребують аналізу, пояснення, узагальнення й виваження. Протягом останніх років з'явилися не лише розвідки з окремих проблем аналізу змін у системі та способах функціонування сучасної української мови (О.А. Сербенської, Л.О. Ставицької, О.О. Тараненка, О.А. Стишова, І.А. Самойлової, Т.А. Коць, Д.В. Мазурик та ін.), а й праці узагальнювального характеру, що закладають основи для вивчення динаміки та тенденцій розвитку української мови, вироблення практичних рекомендацій щодо її кодифікації та вживання. До них належать, передусім, перший в україністиці словник неологізмів Д.В.Мазурик, словники новотворів кінця ХХ століття Г.М.Віняр та Шпак Л.Р., індивідуально-авторських okazіоналізмів Ж.В.Колоїз, української жаргонної лексики Л.О.Ставицької, лексико-словотвірних інновацій А.Нелюби, а також монографії Г.М.Яворської, Л.В.Струганець та О.А.Стишова [4].

Передувало таким дослідженням створення спеціальних центрів неології, зокрема англійської, німецької, французької, російської мов тощо, де фіксуються та досліджуються нові слова і їх значення, аналізуються причини їх появи, вивчаються моделі їх творення, здійснюється їх лексикографічна розробка [6].

Проблема творення неологізмів є частиною складного й актуального розділу лінгвістичної теорії. Поява нових слів викликала зацікавленість дослідників проблем неології (див. праці Н.Ф. Непійводи, В.П. Сімонак, Л.О. Морозової, Г.М. Яворської, І.М. Каминіна, Л.П. Кислюк, Л.В. Струганець [12: 402-408].

Окрім виявлення неологізмів та особливостей їхнього створення, перед лінгвістами постає ще одне завдання: вивчення того, як засвоюється нове слово певним мовним колективом. Свідченням поширення неологізмів є їхня фіксація у словниках. Тут можна виділити три етапи:

а) первинна фіксація неологізмів у засобах масової інформації, наукових статтях, дисертаціях;

б) первинна фіксація широкоживаних неологізмів у спеціальних словниках;

в) остаточне закріплення неологізмів у мові, про що свідчить їх тлумачення в словниках [Там само].

Про значний обсяг уведеної до українського лексикону маси слів свідчать хоча б такі цифри. За підрахунками українських термінологів, за роки незалежності України світ побачили понад 300 нових галузевих словників, переважна більшість із яких подає нові україномовні професійні відділи сучасного українського лексикону [4].

Значною подією життя України став вихід в світ унікального видання, здійсненого в межах Державної програми розвитку Національної словникової бази України академічного тлумачного Словника української мови у 20 томах (СУМ-20), перший том якого з'явився в 2010 році. Словник охоплює загальноживану лексику сучасної української літературної мови, поширені терміни, діалектизми, усталені словосполучення. Джерела, використані в Словнику, відображають лексику текстів художньої літератури, починаючи з кінця XVIII століття до наших днів. Словник містить 11530 словникових статей.

Неологічна лексика, зафіксована у СУМ-20, розширилася за рахунок морфологічної і семантичної деривації, а також запозичень із інших мов. До неологізмів відносимо лексичні одиниці, що є новими у двадцятитомнику порівняно з одинадцятитомником (1970-1980 рр. видання), тобто слова і значення, які виникли в період між створенням цих двох лексикографічних систем, а також ті, які існували, але не були зафіксовані в одинадцятитомному Словнику [10].

Відносні пропорції лексикографічних параметрів діапазону першого тому СУМ- (1971р.) і першого тому СУМ-20 в обсязі діапазону А-Б зросли більше ніж удвічі, обсяг реєстру майже подвоївся. Особливо помітне зростання спостерігається у системі усталених словосполучень. По-перше, тут з'явився якісно новий елемент – еквівалент слова, що є свідченням розвитку мовознавчої теорії за період, який пройшов від часу видання одинадцятитомника. Особливо новий Словник поповнився термінологічними словосполученнями — їх загальна кількість у першому томі виросла більше як у вісім разів, що є свідченням мовної динаміки, спричиненої науково-технічними революціями, які відбулися і відбуваються, починаючи з кінця 90-х років минулого століття, а також змінами у суспільно-політичній системі. Саме цим пояснюється динаміка вживання галузевих ремарок у СУМ -20 порівняно із СУМ-11. Зауважимо, що ряд ремарок був відсутній у діапазоні А-Б одинадцятитомника (біблійне слово вислів), ветеринарія, друкарська справа, екологія, жаргонне слово, інформатика, палеонтологія, релігія тощо [10: 29].

Питання про входження неологізму в словниковий склад мови часто пов'язують із регулюючою дією норми. Проте в останнє десятиліття норма стала більш демократичною, менш вимогливою, ніж у XVII, XVIII, XIX ст. Прислухаючись до думки Л. Гільбера, неологізмом вважаємо одиницю, допущену у мову з моменту, коли вона наявна в якому-небудь словникові.

Підсумовуючи результати нашої наукової розвідки, зауважимо, що мова ніколи не залишається чимось застиглим і незмінним, навпаки, вона постійно змінюється, відкидаючи застаріле і беручи на озброєння все нове. Лексичний запас мови може поповнюватися різними засобами, тому поява в українській мові значної кількості неологізмів – цілком закономірне явище, адже потреба в нових словах зумовлена і позамовними чинниками. Інтенсивне дослідження новотворів, яке розпочалось із 90-х років ХХ століття, поставило за мету забезпечити унормування й стандартизацію термінів, надаючи їм важливості, усталеності, кодифікованості, адже часом підвищена активність у термінотворенні, що спостерігається наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., призводить до неправомірного введення в ужиток синонімів до вже усталених термінів. На наше глибоке переконання, лише мовленнєва практика найкраще вирішить майбутню долю нового терміна. Поглиблений аналіз неологічної лексики української мови плануємо здійснити у наших майбутніх наукових розвідках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О.С. – М. : Сов. энциклопедия, 1966. – 606 с.
2. Дубинец Э.М. Modern English Lexicology. Theory and Practice / Дубинец Э.М. – М. : Глосса-Пресс, 2002. – 192 с.
3. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов / Т.Л.Канделаки – М.: Наука, 1977. – 167 с.
4. Карпіловська Є.А. Інноваційні процеси в лексиконі та граматичному ладі сучасної української мови [Електронний ресурс] /Проект ДФФЛ 307.07/5 Керівник і виконавці проекту: Карпіловська Є.А., Клименко Н.Ф., Кислюк Л.П., Загнітко А.П., Вінтонів М.О. Інститут мовознавства імені О.О.Потебні НАН України. – Режим доступу: <http://www.mova.dn.ua>
5. Ковалик І.І. Загальне мовознавство: історія лінгвістичної думки / І.Ковалик, С.Самійленко. – К.: Вища школа, 1985. – 214 с.
6. Колоїз Ж.В. До питання про диференціацію основних понять неології / Жанна Василівна Колоїз // Вісник Запорізького державного університету: Філологічні науки. – 2002, – №3. – С.78-83.
7. Котелова Н.Э. К вопросу о специфике термина / Н.Э.Котелова // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – С.122-126.
8. Пампура Ж.В. Инновационный лингвистический процесс в современном русском языке на рубеже ХХ и ХХІ веков / Ж.В. Пампура // Актуальные проблемы социокультурных исследований: межрегиональный сборник научных статей / Кемеровский государственный университет культуры и искусств. – Кемерово: КемГУКИ, 2008. – Вып. 4. – 340 с.
9. Потебня А.А. Мысль и язык /А.А.Потебня. – Одесса: Госизд-во Украины, 1926. – 76 с.
10. Словник української мови. У 20-ти томах. Т. 1 (А-Б) / [за наук. ред. В.М. Русанівського, уклад. Л.Л.Шевченко, В.В.Чумак, Г.М.Ярун, І.В.Шевченко, О.В.Бугаков, В.М.Білоноженко]. – К.: Наукова думка, 2010. – 911 с.

11. Советский энциклопедический словарь / [гл.ред А.М.Прохоров]. – М.: Сов. энциклопедия, 1985. – 1600 с.
12. Туровська Л.В. Засади створення Словника нових слів та значень /Л.В.Туровська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Л. Українки. – 2010. – №8.
13. Цыбора И.А. О проблемах словообразовательной неологии / И.А. Цыбора // Горизонты современной лингвистики: традиции и новаторство (сборник в честь Е.С.Кубряковой). – М.: Языки славянских культур, 2009. –С.377-380 – (Studia philologia).
14. Юмшанова Е.В. Принципы отбора и лексикографической обработки в словарях новых слов английского языка: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е.В.Юмшанова – Иваново, 1999. – 171 с.